

Stan Lee'nin Ardından

Muhtemelen bildiğiniz gibi, 12 Kasım 2018'de Marvel'ın pek çok tanınmış karakterinin yaratıcısı Stan Lee hayatını kaybetti. Stan Lee Spider-Man, Fantastic Four, X-Men, Avengers, Thor, Iron Man, Hulk, Daredevil ve çok daha fazlasını yaratan yazardı.

Bu yazıda, Stan Lee'nin hayatına, geride bıraktığı kültürel mirasa, sahip olduğu olumlu ve olumsuz imaja detaylı bir şekilde göz atmaya çalışacağım. Açık bir uyarı: Bu uzun – hatta internet standartları için çok, çok uzun – bir yazı olacak...

Sitede Stan Lee'nin kariyerini özetleyen kısa bir [yazımız](#) ve çok daha düzenli bir [özel dosyamız](#) mevcut – bu yazı yerine, onlara göz atmayı da tercih edebilirsiniz.

Stan Lee'nin Adı

Sadece popüler kültürde değil, çizgi roman tarihinde de Stan Lee o kadar önemli bir figür ki, böyle bir yazıya nereden başlanması gerektiğini kestirmek kolay değil. Bu yüzden bir kısayol kullanıp, kişisel bir başlangıç yapmak istiyorum.

Stan Lee'nin adını ilk gördüğümde onun önemli birisi olduğunu biliyordum, ama tam olarak kim olduğunu bilmiyordum.

Bu ilk anda garip gelebilir, ama ilk okuduğunuz Marvel çizgi romanları, 2000'li yılların ikinci yarısından sonra çıkanlar değilse, demek istediğimi muhtemelen anlarsınız.

Günümüzde Marvel bu geleneği bitirmiş olsa da, yaklaşık on – on beş yıl öncesine kadar, bütün Marvel çizgi romanları “Stan Lee Presents...” ibaresi ile başlardı. Çizgi romanı Stan Lee'nin yazmış olması, Stan Lee'nin yarattığı karakterlerin kullanılması veya Stan Lee'nin herhangi bir rol üstlenmesi gibi bir gereklilik yoktu: Eğer okuduğunuz bir

Marvel çizgi romanıysa, hikaye mutlaka “Stan Lee Presents” ile açılır – veya nadir durumlarda – bu ibare ile kapanırdı.

© 2016 Marvel Characters, Inc. All rights reserved. All characters featured in this issue and the distinctive names and likenesses thereof, and all related indicia are trademarks of Marvel Characters, Inc. No similarity between any of the names, characters, persons, and/or institutions in this magazine with those of any living or dead person or institution is intended, and any such similarity which may exist is purely coincidental. WWW.MARVEL.COM

Marvel çizgi romanları, Stan Lee'nin size sunduğu çizgi romanlardı.

Bunu biraz günümüzdeki “cameo” sahnelerine benzetebilirsiniz. Stan Lee yaratmış olsun veya olmasın, bütün Marvel filmlerinde gelenekselleşen bir “Stan Lee” cameosu olur ya, bahsettiğim böyle bir şeydi. Stan Lee'nin ölümüyle, önceden çekilmiş olanlar hariç, tabi bu cameo sahneleri geleneği de sona ermiş oldu.

Benden yaşça biraz daha küçük veya çizgi roman alışkanlığı biraz daha az olan kişilerin Stan Lee'yi bu “cameo” sahneleriyle tanması gibi, ben de Stan Lee adını ilk olarak bu “Stan Lee Presents” etiketinde görmüştüm. Her Marvel çizgi romanının başında adı yazdığı için onun “önemli” birisi olduğunu biliyordum. Ama tam olarak kim olduğu konusunda emin değildim.

Bu konuda biraz daha bilgi veren, çizgi romanların içindeki *Bullpen Bulletins* sayfalarıydı. Hikaye ve reklamların yanı sıra, bütün Marvel çizgi romanlarında diğer serilerde olup bitenleri paylaşan, yeni çizgi romanları tanıtan, abonelik fırsatlarını sunan bir sayfa olurdu.

Stan Lee bu sayfalara "Stan's Soapbox" adında kısa bir yazı yazar, bazı gelişmeleri aktarır ve tabii en önemlisi, okuyuculardan gelen mektuplara cevap verirdi. Eğer mektubunuzda Stan Lee'nin cevap veremediği bir soru sormayı başarır veya hoşuna giden bir şeyler yazarsanız, Stan Lee'den bir "No Prize", yani "Yok Ödül" kazanırdınız: Stan Lee'yi cevapsız bıraktığınızı kanıtlayan sembolik, hiçbir şey içermeyen boş bir zarf.

MARVEL BULLPEN BULLETINS • MARVEL BULLPEN BULLETINS • MARVEL BULLPEN BULLETINS

A DYNAMIC DISPLAY OF DIZZY DOINGS, DARING DELINEATIONS, AND DAZZLING DESCRIPTIONS DESIGNED TO DISPEL YOUR DESPAIR!

STAN LEE'S SOAPBOX

Hey, troops, remember the old Classics Comics mags? Remember how everyone loved those comic book versions of the world's greatest stories? Remember what a great help they were with school book reports? Well, ol' Marvel remembers, too. And that's why we're real excited to announce that your bleary-eyed Bullpen has done it again. We're bringing the classics back to life! We're starting a whole new series of 50¢ magazines, a full 48 pages per issue—with no ads! We expect Marvel's new line of classics to be the biggest thing since Aunt May's face lift, so watch for 'em, hear? There'll be more announcements coming your way elsewhere in our mags, so you've no excuse for missing 'em! Meanwhile, I winged my way to Penn State U. a few weeks ago to deliver some culture and erudition in the form of a littin' lecture, and found the campus plastered with the word "blexcroid." No one would tell me what it meant unless I gave Penn State a plug here in the Soapbox. Well, you know me. I yield to no pressure! I don't have to mention Penn State. I'll bet we have enough Believers out there who'll tell me what blexcroid means without me mentioning Penn State. So there ya are, Penn State—I didn't mention you! Nyah! And now, the announcement you've all been waiting for. At least, some of you have been waiting. Well, at any rate, my editor at Simon & Schuster has been waiting. Next ish, here in this very column, I'll reveal the long-awaited secret of which Marvel masterworks will be featured in the long-awaited sequel to the ORIGINS OF MARVEL COMICS! No, no, don't get too emotional about it—restrain those tears of joy and gratitude—you should be used to our beneficence by now. Or, as All-Father Odin might say, "The moment of departure hath arrived. Yea, verily, 'tis time to take a troll to lunch!"

Excelsior!

Stan

One, those days have not yet passed! Just this week (that's Marvel Standard Time, O Keeper of the Flame, not to be confused with the week when you finally read these wondrous words), GEORGE PAL, producer of such well-remembered and deeply-cherished Science Fiction films as *The Time Machine* and *War of the Worlds*, dropped by 575 Madison Avenue to let us in on the behind-the-scenes scoop of what many say may be his greatest epic—DOC SAVAGE, MAN OF BRONZE! While he was here, Our Pal George got the chance to feast his eyes upon Big JOHN BUSCEMA's pulse-pounding pencils for the fifty-page extravaganza slated for the first issue of the Bronze Man's brand-new, bombastic black-and-white brand-new, bombastic black-and-white mag coming your way within weeks. (And just so you don't think our covorin' color mags are being ignominiously ignored, we'll just casually hint that you should keep a close watch at your local newsstand in the days to come so you won't be one of the unfortunate few to miss picking up our one-shot GIANT-SIZE DOC SAVAGE blockbuster. A word to the wise and all that.) Also, for those of you aching to know more about the man who is about to help make DOC SAVAGE a household word, be sure to catch the intricately in-depth interview with George Pal conducted by Cheerful CHRIS CLAREMONT and Sunny JIM HARMON in the pages of the aforementioned black-and-white blockbuster. 'Tis a pleasure not to be missed!

ITEM! Hey, have you caught the latest masterpiece produced by our own Happy HERB TRIMPE? The Hulking One, anxious to get his talented hands on a war mag ever since the late lamented Phantom Eagle flew his final mission just a few years gone (except, of course, for our way-out World War One Ace's off-beat guest-shot in GHOST RIDER #12, still on sale if you're lucky!), leaped at the chance to draw the adventures of John Kowalski, who lives again and dies again in every issue of WAR IS HELL! The only problem that presents is that Cheerful CHRIS CLAREMONT is so awed by Herb's pencilling that he's afraid to cover up any of the art with his captivating captions and wondrous word balloons! Say—would any of you out there be interested in a war mag without sound effects? We didn't think so.

ITEM! And speaking of superb pencilers who are outrageously enthusiastic about their latest art assignments, how about Buffalo BOB BROWN, Daredevil demon, who has just landed the pencilling chores (Gee, wonder why we keep calling these things we'd do for free "chores"?) on MARVEL TWO-

IN-ONE, thus assuming the honor of drawing bashful, blue-eyed Benjamin J. Grimm on a bi-monthly basis. We've never seen anybody enjoy sketching an overgrown pile of lumpy orange rocks more!

ITEM! But before our riotous writers start getting depressed over the fact we haven't devoted a Bullpen item entirely to them in quite a while, we'd better mention that STEVE (Baby) GERBER, Man-Thing maven, has just taken over the editorial reins of CRAZY magazine from Marvellous MARV WOLFMAN, who also passed Steve two Aika Seltzers and a bottle of aspirin. Good Luck, Steve—you may need it! Marvellous Marv, by the way, will finally put to use all the art training he gained teaching Junior High School, when he takes brush in hand and actually colors the debut issue of his brain-child, SKULL THE SLAYER! On the short side, Dauntless DON MCGREGOR will soon be scripting the adventures of one Luke Cage, POWER MAN! Granted, Don's sure excited about the project, but we still think that big iron chain he's started wearing around his waist will really hamper him when softball season rolls around again. (And just so Cheerful CHRIS WHAT-HIS-NAME doesn't get a swelled head from being mentioned so many times this month, we'll just whisper that he's the newest scripser of MARVEL PREMIERE's Martial Arts sensation, IRON FISTI! There! If that doesn't get those unruly writers off our backs, we don't know what will!

ITEM! FOOM lives? FOOM lives! That's right, Faithful Ones—contrary to raucous rumor, your very own fabulous fan club is still very much alive and well. For a mere \$2.50, you will receive oodles of stunning stick-ons, a magnificent full-color poster, four fantastic issues of FOOM's far-out fan magazine, and a golden membership card entitling you to all rights and privileges Marvel-dom can manage!

SEND TO: FOOM
c/o MARVEL MERCHANDISING DEPT.
575 MADISON AVENUE
NEW YORK, NY 10022

Enclosed find my hard-earned \$2.50 for my fantastical FOOM membership. And try to start my subscription to FOOM magazine with the all comic issue—#19—which features a Jim Starlin cover.

NAME _____
ADDRESS _____
CITY _____
STATE _____ ZIP _____

Please allow six weeks for delivery.

Bir örnek. Sarıyla yazılan kısım, Stan's Soapbox

Bunları okumayı o kadar severdim ki, bazen okuduğum sayının ilk sayfalarını atlar, Stan's Soapbox'u bulur, önce onu okur, sonra çizgi romanın kendisine geçerdim. No Prize kazanan bazı soruları ve cevaplarını hala ezberle hatırlıyor, hatta yeri geldiğinde yazılarda kullanıyorum. Hatta, tarayıcımda sık kullanılan siteler arasında şöyle müthiş bir kaynak bile yer alıyor:

Bullpin Bulletins

Benim çizgi roman okumaya başladığım dönemde – daha doğrusu, ilk okuduğum çizgi romanların yayınlanmış olduğu dönemde, Stan's Soapbox bazı çizgi romanlarda olan, bazılarında olmayan bir şeydi. Sanırım 90'lardan itibaren bu bölüm daha çok nostaljik bir değer kazanmış, Stan Lee'nin Marvel ile bir anlaşmazlığı olduğunda veya iş yoğunluğu buna imkan vermediğinde Soapbox da yayımlanmamıştı. Daha önceki dönemlerde Stan's Soapbox çok daha ön plandaydı. Bunların bazı örneklerini yukarıdaki siteden görebilirsiniz.

Tabii doğrudan değil ama, okuduklarımdan çıkarımlar yaparak Stan Lee'nin tam olarak kim olduğunu öğrendiğim ilk yer burası olmuştu: Bugün okuduğumuz onlarca karakterin efsanevi yaratıcısı.

Dediğim gibi, benim çizgi roman okumaya başladığım eserlerdeki Stan's Soapbox belki bu "köşe"nin son demleriydi, ama bu kısa bölüm bile onu tanımak için aslında yeterliydi.

Bahsettiğim günlerin üzerinden epey bir sene geçti, Stan Lee'nin yazdığı onlarca, onlarca çizgi roman okudum. Ama hala, "bir yazar olarak Stan Lee'nin sesi"ni düşündüğümde Stan's Soapbox'u ve buradaki mektupları hatırlıyorum.

Stan Lee: İlk Yıllar

1961'de Fantastic Four ile değişmeye başlayan çizgi roman yazarlığı kariyeri, aslında Stan Lee için pek bir gurur kaynağı değildi. Gerçek adıyla Stanley Martin Lieber, Marvel Comics ile akrabalık bağları sayesinde tanışmış, buradaki ilk günlerinde basit ayak işleriyle uğraşmış, daha sonra da – oldukça genç bir yaşta – editörlüğe getirilmişti.

Ama onun hayali, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda önemli değişikliklerden geçmekte olan çizgi roman piyasasında önemli bir isim olmak değildi. Asıl hayali, bir roman yazmak ve saygıdeğer bir yazar haline gelmekti. Üstelik, bu hayali konusunda da hiç mütevazı değildi.

Amerikan kültür ve edebiyatında ilginç bir kavram vardır. Amerika'nın "ruhunu" tam olarak yakalayan, Amerika'yı edebiyatta "kusursuz" bir şekilde temsil eden başarılı bir roman için "Great American Novel" gibi soyut bir kavram kullanılır. Bu herhangi bir romana verilmiş bir unvan değildir, yazılıp yazılmadığı bile tartışılır: *The Great Gatsby*, *To Kill a Mockingbird*, *The Catcher in the Rye* gibi romanlar bu şekilde tanımlandığı gibi,

günümüzde yazılan bazı romanlar – Jonathan Franzen’in *Freedom*’u gibi – zaman zaman bu şekilde tanıtılır.

Şöyle özetleyebiliriz: Belki bugün değil ama, birkaç on yıl geriye gittiğinizde, “Great American Novel”ı yazmış olduğunu söylemek, Amerikalı bir yazara yapabileceğiniz en büyük övgülerden bir tanesidir.

İnternette basit aramalar yaparak da teyit edebileceğiniz gibi, gençlik yıllarında Stan Lee’nin asıl ideali de buydu: O dönemde çok “bayağı” eserler olarak görülen çizgi romanlarla uğraşmak istemiyor, bunu sadece geçici bir iş olarak görüyor, ileride “Great American Novel”ı yazacak kişi olmanın hayalini kuruyordu.

Stan Lee tarafından yazılan bir “aşk” çizgi romanı

Öyle ki, asistanlık işlerinin dışına çıkıp **Captain America Comics # 3**'te yazarlık görevini üstlendiğinde, gelecekteki şöhretini düşünerek bunu gerçek ismiyle imzalamayı reddetmiş, bunun yerine “Stan Lee” takma adını kullanmıştı.

Captain America Comics #3'ün yayımlandığı 1941 yılından Stan Lee'yi bir süperstar haline getiren **Fantastic Four #1**'e kadar arada tam yirmi yıl vardı. Bu dönemde çeşitli türlerde çizgi romanlar yazan Stan Lee, bu meslekte çok ciddi bir başarı elde edememiş, hatta belli noktalarda çizgi roman yazarlığını bırakmayı bile düşünmüştü.

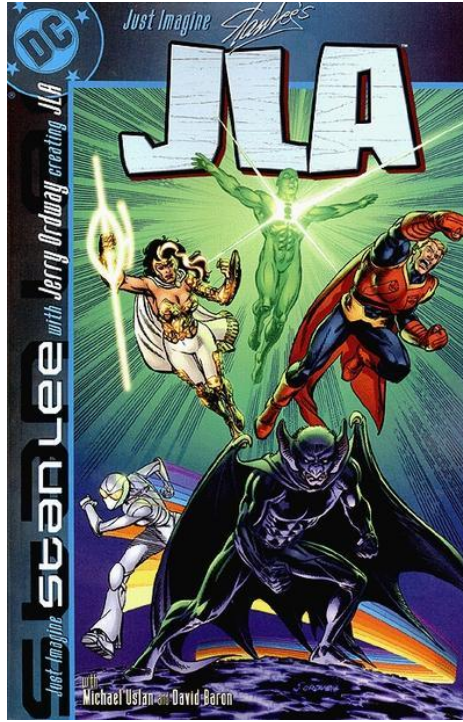
Fantastic Four, onun kariyerinin dönüm noktasıydı.

Kendi aktardığı şekilde, Stan Lee Fantastic Four'u yaratırken – bir defaya mahsus olarak – çizgi romanların üzerinde yarattığı kısıtlamalardan bağımsız olarak düşünmüş, okuyucuların ne okumak istediğine değil, kendisinin ne okumak istediğine yoğunlaşmıştı.

Ama aslında, kariyerinin büyük bölümüne baktığınızda, bu Stan Lee ismi için çok normal bir durumdu. Bütün yarattığı karakterlerle ve bir çizgi roman yazarı olarak bu büyük şöhretine rağmen, Stan Lee'nin Marvel için düzenli olarak süper kahraman çizgi romanları yazdığı dönem 1961 – 72 arasında, yaklaşık on yıllık bir dönemdi.

1972'den sonra elbette bazı projelerde çalışmış, Marvel'ın belli çizgi romanlarında yazarlık yapmış, hatta 2000'li yılların başında DC Comics için Just Imagine... isimli bir seride klasik DC Comics karakterlerini kendi yorumuyla kaleme almıştı. Fakat bu tek seferlik, kısa girişimleri bir kenara bıraktığınızda, Stan Lee aslında kırk seneden uzun süredir düzenli olarak çizgi roman yazmamıştı.

Stan Lee'nin aktif çizgi roman yazarlığını bırakmasından uzun süre sonra, DC Comics karakterlerini yeniden hayal ettiği Just Imagine serisi...

Cevabı bariz, ama yine de önemli bir soru: Peki, bir çizgi roman yazarı, çizgi roman yazmadan, kırk sene boyunca ününü korumayı nasıl başardı?

Bunun bir cevabı, elbette, karakterleriydi. Marvel'da Stan Lee – Jack Kirby ve Steve Ditko üçlüsünün yarattığı 1960 – 70 arası karakterler, şirketin belkemiği haline geldi. Wolverine gibi, Punisher gibi, Deadpool gibi daha ilerleyen yıllarda yaratılan ve çok popüler hale gelen karakterler vardı, ama Marvel Comics'i Marvel Comics yapan, her zaman bu üçlünün yarattığı süper kahramanlardı.

Bir başka cevabı da, elbette, filmlerdeki eğlenceli rolleriydi. Ama düşündüğünüz zaman, çizgi roman filmlerinin gerçek anlamda popüler hale gelmesi, 2000'li yılları bulmuştu. 2000'lerdeki popülarite tamam, ama Stan Lee 1972'den 2000'lere kadar bu popülaritesini nasıl korudu?

Korudu, çünkü Stan Lee sadece Fantastic Four ve Spider-Man'ın yaratıcısı değildi. O, aynı zamanda "Stan Lee"ydi, çizgi romanı popüler kültüre bağlayan, bu konuda konuşmalar yapan, eğlenceli programlara katılan, fuarlara giden, okuyucularla yazışan ve yarattığı karakterlerle özdeşleşen kişi!

Farkı görmek için, 1960 – 70 arasında Marvel'da Stan Lee kadar önemli olan Jack Kirby ve Steve Ditko'ya bakmak yeterli. Marvel'dan ayrıldıktan sonra, Steve Ditko bazı farklı çizgi roman projelerinde çalışmış, kendisini New York'taki stüdyosunda sanatına adanmış, çizgi roman etrafında gelişen hayranlıktan uzak durmuştu. Pek çok çizgi roman hayranı için, Steve Ditko sadece Spider-Man'i çizen kişi olarak kaldı.

Jack Kirby, 1970'den sonra DC Comics'te çalışmış, sonra Marvel'a geri dönmüş, ama hayatının son günlerine kadar hep çizgi roman üretmekle uğraşmıştı. Bugün, Jack Kirby'nin çizgi roman kültürü içinde inanılmaz bir mirası var – ama sanırım onun gerçek değerinin 1994 yılında öldükten sonra anlaşıldığını söylemek çok yanlış olmaz.

Stan Lee böyle değildi. Enerjisiyle, kişiliğiyle, okurlarla iletişim kurma becerisiyle, filmlerdeki cameo'lardan çok önce zaten "süperstar" mertebesine ulaşmıştı.

Will Smith'in komik bir cümlesi var:

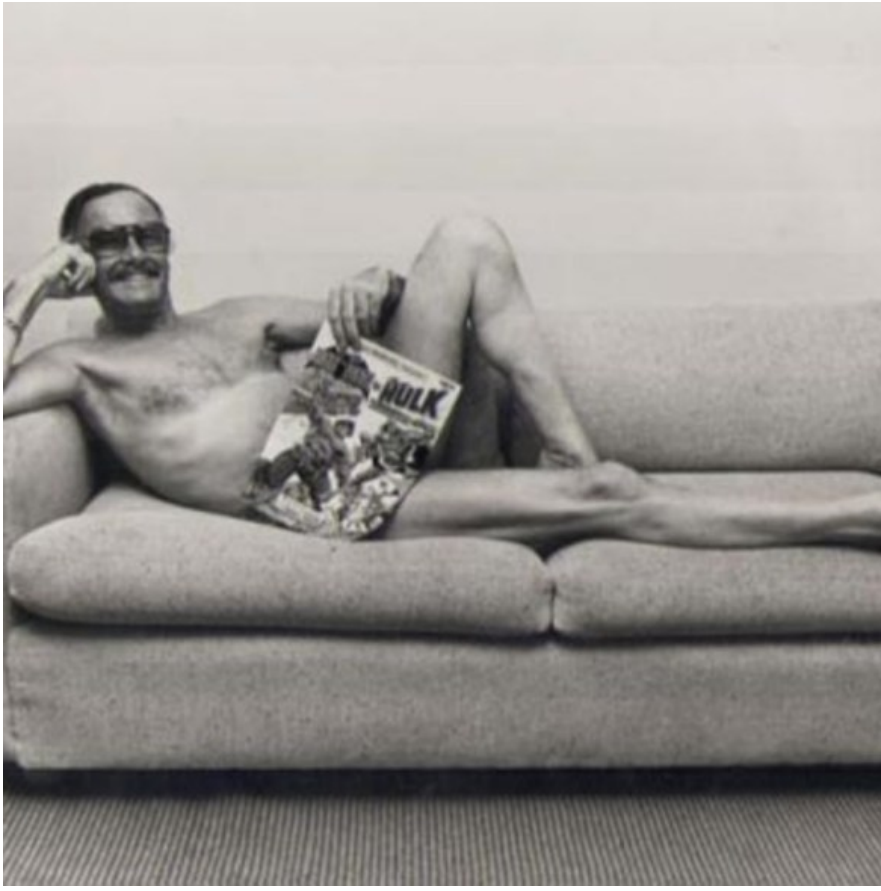
IN MY MIND, I'VE ALWAYS BEEN AN A-LIST HOLLYWOOD SUPERSTAR. Y'ALL JUST DIDN'T KNOW YET.

"Kendi kafamda, ben her zaman bir süperstardım. Yalnızca siz bunu bilmiyordunuz." Belki Stan Lee'nin şöhretinin fuar salonlarını, üniversite amfilerini, çizgi roman dükkanlarını aşip tüm dünyaya yayılması da benzer bir şekilde tanımlanabilir.

İşin özeti şu: Stan Lee, her zaman bir çizgi roman yazarından fazlasıydı. Oldukça uzun bir süre çizgi roman yazmasına rağmen, ona asıl ününü getiren dönem yalnızca on bir yıllık bir yazarlık dönemiydi – ama bunun sonrasında da çizgi romanlar için bir temsilci olmayı, Stan's Soapbox'u yazmayı, hayranlarla iletişime geçmeyi sürdürmüştü.

İşte bu yüzden, Stan Lee'nin bir yazar olarak sesini çizgi romanlardan değil, Stan's Soapbox'tan çıkarttığını söylerken yalnız olmadığını düşünüyorum.

Stan Lee'nin eğlenceli karakterini gösteren en iyi örneklerden bir tanesi.

Ölümünden birkaç gün önce, Marvel Comics'te editör olarak yerini alan Roy Thomas Stan Lee'yi ziyaret etmiş. Ziyaret sırasında Stan Lee'yi sakin, huzurlu, ama eski enerjisinden yoksun bir şekilde gördüğünü aktarmış. Roy Thomas'ın Stan Lee ile son buluşmasından, filmlerdeki sahnelerle ilgili kısa bir cümle

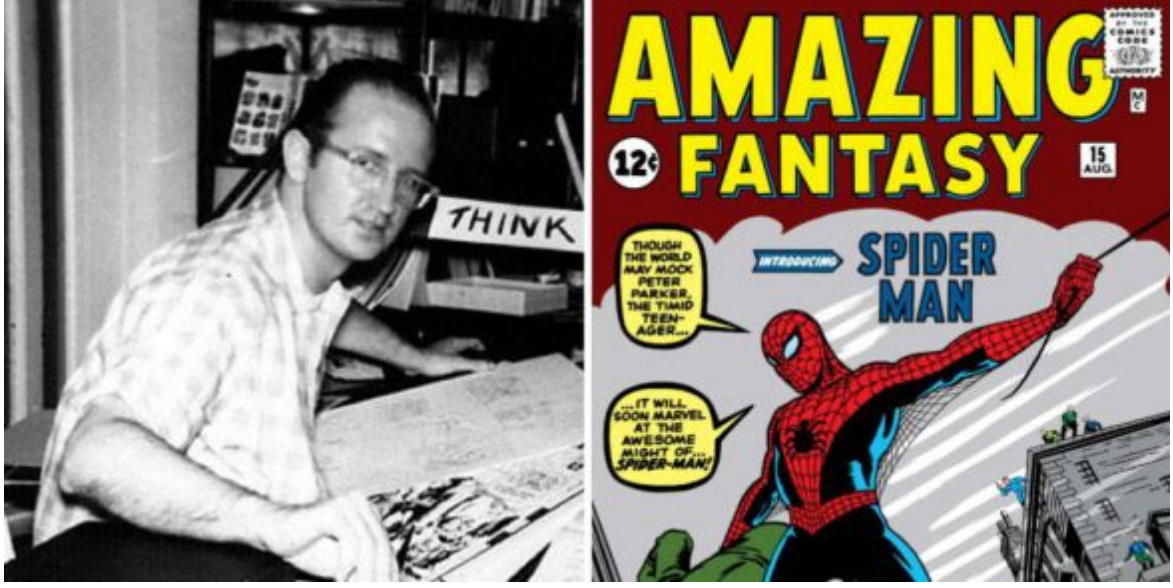
I THINK HE WAS READY TO GO. BUT HE WAS STILL TALKING ABOUT DOING MORE CAMEOS. AS LONG AS HE HAD THE ENERGY FOR IT AND DIDN'T HAVE TO TRAVEL, STAN WAS ALWAYS UP TO DO SOME MORE CAMEOS. HE GOT A KICK OUT OF THOSE MORE THAN ANYTHING ELSE.

SANIRIM [BU DÜNYADAN] GITMEYE HAZIRDI. AMA HALA YENİ CAMEO SAHNELERİ ÇEKMEKTEN SÖZ EDİYORDU. ENERJISI OLDUĞU VE SEYAHAT ETMESİNİ GEREKTİRMEDİĞİ SÜRECE, STAN HER ZAMAN CAMEO SAHNELERİ ÇEKMEK İSTERDİ. ONA HER ŞEYDEN ÇOK BUNLAR KEYIF VERİYORDU.

Tıpkı pek çok insanın onu ve karakterini cameo sahneleriyle tanıması gibi, Stan Lee'nin de en çok keyif aldığı şeyin bu sahnelerde yer almak olması... Bana göre bu şaşırtıcı değil.

Tabi ki – Türkçe, İngilizce veya herhangi bir dilde – internette bu konuyla ilgili yazılar yazan insanların %99.9'u gibi, ben de Stan Lee'yi şahsen tanımıyorum. Ama iddiaya girmem gerekse, Stan Lee'nin "Stan's Soapbox"u yazmaktan veya fuarlarda hayranlarıyla tanışmaktan, çizgi roman yazmaya göre daha fazla keyif aldığını söyledim.

Stan Lee ve Steve Ditko

Steve Ditko – Stan Lee ile birlikte Spider-Man'i yaratan çizer

Biliyorsunuz internette günümüzün en popüler sitelerinden bir tanesi Reddit. Bu site aslında kendi içinde hareket eden topluluklardan oluşsa da, bunların birçoğuna yayılan ortak bir dil ve kültür de oluşuyor.

Bu kültürün ilginç bir boyutu, günümüzün çok sesli dünyasının doğasına da aykırı olarak, herkes tarafından sevilen, herkesin çok iyi insanlar olarak gördüğü bazı kişilerin belirlenmesi. Bunlar arasında – sanırım gerçekten herkes tarafından sevilen – en meşhur örnek, Bob Ross.

Stan Lee'nin ölümünden sonra, Reddit'te çeşitli topluluklarda onun da bu şekilde hatırlanacağını yazanlar olduğunu gördüm. Bu konular tabii çok anlamlı, çok detaylı analize tabii tutulabilecek şeyler değiller ve sonradan ortaya çıkan gelişmelere göre çok hızlı değişebiliyorlar: Bir süre önce, Bill Cosby'nin ismi de benzer şekilde anılıyordu. Şu anda bildiğim kadarıyla hapis cezası almış durumda.

Ben, günün sonunda, Stan Lee'nin bu şekilde hatırlanacağını zannetmiyorum. Evet, yarattığı karakterler ve daha sonra üstlendiği rol nedeniyle Stan Lee çok ciddi bir kesim tarafından hayranlıkla sevilen birisi. Ama ismi etrafında çok ciddi tartışmalar da dönüyor.

Bu tartışmaların büyük bir bölümü, Stan Lee'nin yaptığı işlere yaklaşımınız ile alakalı. Süper kahraman çizgi romanlarını ve filmlerini sevenler için, Stan Lee neredeyse bir ilah konumunda. Süper kahraman çizgi romanlarını ve filmlerini sevmeyenler için ise, eh, tabii durum pek böyle değil. Konuyla yakından ilgilenenler, bu noktada Bill Maher'in Stan Lee'nin ölümünden sonra söylediklerini hatırlayacaktır.

Ama süper kahraman çizgi romanlarını sevenler için bile, Stan Lee her zaman kusursuz bir figür değil.

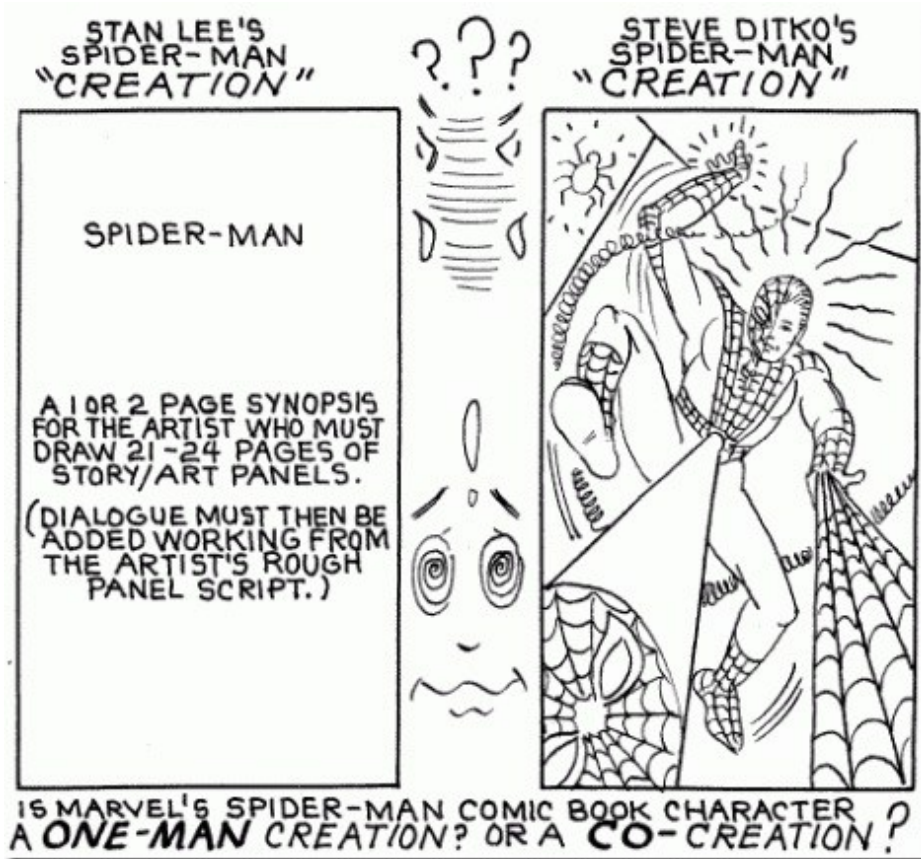
Bu nasıl olabilir? Süper kahraman çizgi romanlarından hoşlanan birisi, Spider-Man, X-Men, Avengers ve çok daha fazlasının yaratıcısını nasıl ve neden sevmeyebilir?

Cevap sorunun içinde gizli – çünkü ciddi bir kesim, Stan Lee'nin bu karakterleri yaratmadığını düşünüyor.

Çizgi roman tarihi açısından; Stan Lee'nin bu karakterleri yaratmakta ve onları başarılı kılan hikayeleri yazmakta çok ufak bir rol oynadığını, birlikte çalıştığı çizerlere çok fazla iş yaktığını, asıl işi bu çizerler yaparken, Stan Lee'nin sadece hayranlarla etkileşime girip, şöhretin tadını çıkarttığını iddia eden önemli argümanlar var.

Bu argümanların çıkışı, Stan Lee ile birlikte günümüzde tanıdığımız Marvel Comics'i yaratan iki çizere, Steve Ditko (Dr. Strange, Spider-Man) ve Jack Kirby'ye (Fantastic Four, Avengers, X-Men, Thor, Hulk ve daha fazlası) dayanıyor.

Steve Ditko, biraz daha "basit" bir iddiada bulunuyor. Yıllarca Spider-Man'ın tek yaratıcısı olarak Stan Lee'nin görülmesinden rahatsız olan Ditko, bunun bir "*Stan Lee Creation*" olarak değil, kendisi ve Lee arasında bir "co-creation" olarak görülmesi gerektiğini savunuyor.

Steve Ditko'nun iddiasını desteklemek için yaptığı bir çizim.

Günümüz standartlarında bu sorgu – sual kabul etmeyecek kadar doğal bir iddia, ama, Stan Lee'nin iddiası basit: Örümcek güçleri olan bir süper kahraman hikayesi

yapalım diyen bendim, o halde Spider-Man'i "yaratan" da bendim. Ditko yalnızca bunun çizeriydi.

Peki ama Stan, ya senin fikrini Steve Ditko hayata geçirmeseydi? Ya başka bir çizerle, bu karakteri doğru yansıtamayacak bir çizerle çalışsaydın ve tamamen başarısız olsaydın?

O zaman da ben başarısız bir şey "yaratmış" olurum.

Bu diyalog linkteki videodan: <http://www.youtube.com/watch?v=L7CNGzsR1D8>

Bu videonun 3:30 – 4:05 arasındaki bölümü, Stan Lee'yi tanımak isteyen herkesin mutlaka izlemesi gereken bir sahne.

Eğer işe Steve Ditko açısından bakarsak, Stan Lee'nin burada söylediği şeyi biraz acımasız bulabiliriz. Ama bu yazı için, Stan Lee açısından bakalım: Saniyeler içinde, Steve Ditko için yapılan bir belgeselde, bilinçli olarak kendisini köşeye sıkıştırmak için sorulan bir soruya; bu hızla, bu zekayla, bu doğallıkla, bu kelime seçimiyle cevap verebilmek. Bana göre Stan Lee'nin otuz saniyelik bir özeti.

Bunu izlerken, Stan Lee'nin karşısındaki kişinin Jonathan Ross olduğunu hatırlamak gerekiyor. İngiltere'de sivri dilli talk show programları yapan, ünlülerle konuşmak, onları zor durumda bırakmak konusunda uzman olan bir adam – ve Stan Lee'nin cevabı karşısında, o bile söyleyecek bir şey bulamayıp gülmeye başlıyor.

Önemli bir detay: Stan Lee'nin söylediği komik bir şey veya bir espri falan değil. Ama o kadar beklenmedik, o kadar *iyi* bir cevap ki, Jonathan Ross'un gülmekten başka yapabileceği bir şey yok.

Türkçede tam bir karşılığı olduğunu sanmıyorum, İngilizce'de "wit" diye bir kelime var. Sözlüklerde "ince zeka", "zeka kıvraklığı", "nüktencilik" gibi anlamlar verilmiş. Eğer Stan Lee'yi tanımlayacak tek bir kelime seçmem gerekse, o kelime bu olurdu.

Stan Lee ve Jack Kirby

Jack Kirby

Dediğim gibi, Stan Lee ile Steve Ditko arasındaki tartışma, aslında o kadar kapsamlı bir şey değil. Steve Ditko Spider-Man'ın yaratılmasında kendisinin de payı olduğunu, bunun tek kişinin yarattığı bir çizgi roman olmadığını ifade ediyor ve bu ifade günümüzde kabul görüyor.

Hatta, dönemin Spider-Man çizgi romanlarına baktığınızda, Ditko'nun hak ettiği takdiri görmeye başladığını dahi görüyorsunuz: Serinin yirmi beşinci sayısından itibaren, Stan Lee yazar olarak gözükmeye devam etse de, "plotter" olarak Ditko'ya da kredi verilmeye başlanıyor.

1965 yılında Stan Lee'nin verdiği bir röportajdan önemli bir kesit:

I DON'T PLOT SPIDER-MAN ANY MORE. STEVE DITKO, THE ARTIST, HAS BEEN DOING THE STORIES. I GUESS I'LL LEAVE HIM ALONE UNTIL SALES START TO SLIP. SINCE SPIDEY GOT SO POPULAR, DITKO THINKS HE'S THE GENIUS OF THE WORLD. WE WERE ARGUING SO MUCH OVER PLOT LINES I TOLD HIM TO START MAKING UP HIS OWN STORIES. HE WON'T LET

ANYBODY ELSE INK HIS DRAWINGS EITHER. HE JUST DROPS OFF THE FINISHED PAGES WITH NOTES AT THE MARGINS AND I FILL IN THE DIALOGUE. I NEVER KNOW WHAT HE'LL COME UP WITH NEXT, BUT IT'S INTERESTING TO WORK THAT WAY.

*

SPIDER-MAN'İ ARTIK BEN KURGULAMIYORUM. HİKAYELERİ ÇIZER STEVE DITKO YAZIYOR. SANIRIM SATIŞLAR DÜŞENE KADAR ONU KENDİ HALINE BIRAKACAĞIM. SPIDEY BU KADAR POPÜLER OLDUĞUNDAN BERİ, DITKO KENDISINI DÜNYANIN EN BÜYÜK DEHASI OLARAK GÖRMEYE BAŞLADI, ÇIZGI ROMANDA İŞLENMESİ GEREKEN HİKAYELER HAKKINDA O KADAR ÇOK KAVGA EDİYORDUK KI ONA KENDİ HİKAYELERİNİ YARATMASINI SÖYLEDİM. KENDİ ÇİZİMLERİNİ BAŞKASININ RENKLENDİRMESİNE DE İZİN VERMİYOR. TAMAMLANMIŞ SAYFALARI ALTINDA NOTLARLA BIRAKIYOR, BEN DE DİYALOGLARI DOLDURUYORUM. BİR SONRAKI SAYI İÇİN NASIL BİR ŞEY GETİRECEĞİNİ HİÇ BILMIYORUM, AMA BU ŞEKİLDE ÇALIŞMAK İLGİNÇ.

Spider-Man, Stan Lee ve Steve Ditko arasındaki bu konu hakkında daha fazlası için, [şu yazıya ve altındaki notlara](#) göz atabilirsiniz.

Stan Lee ve Steve Ditko arasındaki konu kompleks bir mesele. Ancak Stan Lee ve Jack Kirby arasındakile karşılaştırdığınızda çok ufak kalıyor. Steve Ditko'nun Stan Lee hakkında tek söylediği şu: Spider-Man Stan Lee'nin tek başına yarattığı bir karakter değildir, ikimiz tarafından ortak yaratılmış bir karakterdir.

Jack Kirby'nin iddiaları ise apayrı bir seviyede.

Devam etmeden önce şunu söylemek zorundayız: Marvel'ın tarihi açısından baktığınızda, Steve Ditko'nun tüm yeteneğine ve Spider-Man'in daha sonradan kazandığı büyük popülariteye rağmen, Jack Kirby çok daha önemli bir isim.

Kirby, bu dönemin en popüler serisi olan Fantastic Four'un dışında Avengers, X-Men, Hulk, Thor, Iron Man gibi karakterlerin yaratıcısı. Aynı zamanda, Spider-Man ve Daredevil gibi karakterlerin yaratım sürecinde de belli bir düzeyde rol oynadığı biliniyor, ama aşağıda daha detaylı olarak okuyacağınız tartışmalar nedeniyle, bu rolün miktarını tam olarak bilemiyoruz.

Zira, sadece bir "ortak yaratım" iddiasında bulunan Steve Ditko'nun aksine, Jack Kirby şunu söylüyor: Birlikte çalıştığımız süre boyunca, Stan Lee hiçbir şey yaratmadı, hiçbir şey yazmadı, yalnızca benim çizip yazdıklarımı biraz daha süsleyerek, editörlük maaşının üstüne bir de yazarlık maaşı aldı.

İşte bunları söylediği örneklerden iki tanesi:

GROTH: AND YOU TWO COLLABORATED ON ALL THE MONSTER STORIES?

KIRBY: STAN LEE AND I NEVER COLLABORATED ON ANYTHING! I'VE NEVER SEEN STAN LEE WRITE ANYTHING. I USED TO WRITE THE STORIES JUST LIKE I ALWAYS DID.

*

GROTH (SORUYU SORAN KIŞI, GARY GROTH): İKİNİZ BU CANAVAR HİKAYELERİNDE DE BİRLİKTE ÇALIŞTINIZ, DEĞİL Mİ?

JACK KIRBY: STAN VE BEN HIÇBİR ŞEYDE BİRLİKTE ÇALIŞMADIK! STAN LEE'NİN HIÇBİR ŞEY YAZDIĞINI GÖRMEDİM, BU HİKAYELERİ, HER ZAMAN YAPTIĞIM GIBI, BEN TEK BAŞIMA YAZARDIM.

*

GROTH: ON ALL THE MONSTER STORIES IT SAYS "STAN LEE AND JACK KIRBY." WHAT DID HE DO TO WARRANT HIS NAME BEING ON THEM?

KIRBY: NOTHING! OK?

GROTH: DID HE DIALOGUE THEM?

KIRBY: NO, I DIALOGUED THEM. IF STAN LEE EVER GOT A THING DIALOGUED, HE WOULD GET IT FROM SOMEONE WORKING IN THE OFFICE. I WOULD WRITE OUT THE WHOLE STORY ON THE BACK OF EVERY PAGE. I WOULD WRITE THE DIALOGUE ON THE BACK OR A DESCRIPTION OF WHAT WAS GOING ON. THEN STAN LEE WOULD HAND THEM TO SOME GUY AND HE WOULD WRITE IN THE DIALOGUE. IN THIS WAY STAN LEE MADE MORE PAY THAN HE DID AS AN EDITOR. THIS IS THE WAY STAN LEE BECAME THE WRITER. BESIDES COLLECTING THE EDITOR'S PAY, HE COLLECTED WRITER'S PAY. I'M NOT SAYING STAN LEE HAD A BAD BUSINESS HEAD ON. I THINK HE TOOK ADVANTAGE OF WHOEVER WAS WORKING FOR HIM.

*

GROTH: BÜTÜN CANAVAR HİKAYELERİNİN BAŞINDA "STAN LEE VE JACK KIRBY" YAZIYOR. PEKİ STAN LEE BU HİKAYELERİN BAŞINDA İSMİNİN YAZMASI İÇİN NE YAPTI?

KIRBY: HIÇBİR ŞEY! TAMAM MI?

GROTH: DİYALOGLARI MI O YAZARDI?

KIRBY: HAYIR, DİYALOGLARI BEN YAZARDIM. EĞER STAN'IN HERHANGİ BİR ŞEYE DİYALOG YAZMASI GEREKSE, BUNU OFİSTE ÇALIŞAN BİR BAŞKASINA YAPTIRIRDI. BEN HİKAYENİN TAMAMINI HER SAYFANIN ARKASINA

YAZARDIM. DİYALOĞU VEYA OLMAKTA OLAN OLAYLARI BURADA BELİRTİRDİM. DAHA SONRA STAN LEE BUNU BİRİNE VERİRDİ VE O KİŞİ DİYALOGLARI YERLERİNE YAZARDI. BU ŞEKİLDE STAN LEE EDITÖR OLARAK KAZANDIĞINDAN ÇOK DAHA FAZLA PARA KAZANDI. İŞTE STAN LEE BÖYLE YAZAR OLDU. EDITÖR MAAŞI ALMANIN YANI SIRA, BİR DE YAZAR MAAŞI ALIRDI (...)

Tahmin edebileceğiniz gibi, bütün bunlar bu yazıda inceleyebileceğimizden çok daha fazla detay içeriyor. Sadece şunu söylemekle yetineceğim: Jack Kirby'nin Stan Lee hakkında söylediklerinin doğru olduğunu düşünmemizi gerektirecek bazı somut kanıtlar bulunduğu gibi, bunların doğru olmadığını düşünmemizi gerektiren somut kanıtlar da bulunuyor.

1980'li yıllardan, Stan Lee ve Jack Kirby arasında dostane bir fotoğraf – fuardaki bu dostça resme karşın, Jack Kirby kısa süre sonra verdiği bir röportajda aralarındaki sorunların çözülmediğini ifade ediyor.

Bu, çizgi roman tarihinin karmaşık, zor ve çok boyutlu bir meselesi. Tabii işin merkezinde Marvel Evreni ve Marvel karakterleri gibi markalar bulunduğu ve Stan Lee “ortaklarının” çok ötesinde bir popülerite kazandığı için, üzerinde tartışılmaya, yazılıp çizilmeye de devam ediliyor.

Yazının başında linkini verdiğim [Stan Lee Özel Dosyası](#), bu konuya meraklıysanız aradığınız bazı sorulara cevap bulmanızı sağlayabilir.

Stan Lee'nin Mirası

Steve Ditko ve Jack Kirby ile olan bu karmaşık ilişkisi; yarattığı çizgi romanlarda aslında söylediği kadar rol oynamadığı fikri ve belki de daha önemlisi, birlikte çalıştığı çizerlerin “hakkını yediği” düşüncesi çizgi roman okurları arasında yaygın olarak bilinen bir düşünce.

Bu yüzden, Stan Lee'nin gelecekteki imajının bahsettiğim “herkes tarafından sevilen adam” imajına uyacağını zannetmiyorum. Ölüm haberinin üzerinden biraz daha süre geçtikten sonra, çizgi roman ve benzeri konularla ilgilenen sitelerde ve sosyal medya hesaplarında muhtemelen Stan Lee ile ilgili yazılan her olumlu şeyin altında bu konulardan bahsederek cevap verecek birileri de olacak.

Bununla birlikte, Stan Lee'nin birlikte çalıştığı çizerlerin “hakkını yiyen” birisi olarak da hatırlanacağını düşünmüyorum. Jack Kirby ve Steve Ditko'nun belli açılardan hakkının yendiği kesin olsa da, bunların sorumlusu Stan Lee mi, veya Stan Lee bilinçli olarak böyle bir durum için mi çalışıyor, bu apayrı bir soru — ve bu apayrı sorunun en muhtemel cevabı hayır; Stan Lee'nin birlikte çalıştığı çizerlere göre en büyük farkı, Marvel ile arasını daha uzun süre iyi tutmayı başarmış olması, ama bilinçli olarak onların önüne geçmek, onları “kazıklamak” için çabaladığını iddia etmek daha ciddi bir önerme.

Stan Lee gelmiş geçmiş en büyük çizgi roman yazarı olarak mı hatırlanacak? Bu da başka bir ihtimal. Benim buradaki düşüncem, Stan Lee'nin mirasının bu da olmaması gerektiği yönünde. Dürüst konuşmak gerekirse, bunun bir “şahsi düşünce” olmanın da ötesinde olduğunu söyleyebilirim.

Stan Lee hakkında yazılıp çizilen bunca şeye rağmen, bana göre Stan Lee'yi gerçekten anlamak ve gerçekten değerlendirmek için bilinmesi gereken ilk şey, **Marvel Metodu** gibi kötü bir isim verilen “çizgi roman üretme” yöntemi. Stan Lee tarafından yaratılan ve Marvel'ın 1960 – 70 yılları arasındaki “patlama” döneminde yaygın olarak kullanılan Marvel metodu, Lee'nin çizgi roman yazarlığını düşünürken mutlaka dikkate alınması gereken bir kavram. Tam olarak ne olduğunu yukarıdaki linkten daha iyi okuyabileceğiniz bu yöntem, Stan Lee'nin kariyerinin en başarılı döneminde bir çizgi roman yazarının yapması gereken temel şeyi – çizgi roman senaryosu yazmayı – yapmadığını gösteriyor.

Yazının bu noktasına kadar bahsettiğim “tartışmalı” noktaların aksine, Marvel Metodu kullanıldığını kesin olarak bildiğimiz, somut olarak iddia edebileceğimiz bir kavram. Bu şekilde düşündüğünüz zaman, belli bir bilgi birikimine sahip olduktan sonra insanların Stan Lee'yi gelmiş geçmiş en büyük çizgi roman yazarı olarak görmemesi gerekiyor, ama tabii internette – özellikle de ölümünden sonra yapılan yorumlarda – gelmiş geçmiş en büyük “çizeri” kaybettiğimizi söyleyenler bile var, o yüzden bu konuda da gerçekçi bir tavrın nasıl olması gerektiğini pek bilmiyorum.

Benim bu konudaki şahsi düşüncem, bütün bahsettiklerime rağmen Stan Lee'nin her şeye rağmen Marvel Evreni'nin yaratıcısı olarak hatırlanması gerektiği yönünde. Marvel Metodu'nun yazarlık ve üretim konusunda ortaya koyduğu sıkıntılar bariz, ama bunların arkasında yarattığı çok büyük avantajlar da var.

1960'lı yıllarda Fantastic Four'dan başlayarak Marvel Evreni'nin yaratılması, bu başarıya yeni (ve Captain America ile Namor'un durumunda, eski) karakterlerin eklenmesi, bu hikayelerin belli bir devamlılık içinde anlatılması, bütün bunların çok sınırlı bir ekip tarafından yönlendirilebilmesi ve okuyucuların farklı serileri tanıyarak ilerlemesine imkan tanınması, bunlar herkesten önce Stan Lee'nin başarıları.

Olası bir yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için şunu ekleyeyim: Bu süreçte yaratılan farklı farklı karakterlerde, yazılıp – çizilen çizgi romanlarda Steve Ditko ve Jack Kirby'nin daha fazla rolü olabilir. Ama bunların koordinasyonunu sağlamakta, bunları tanıtmakta, bunların insanlara hitap etmesini sağlayacak fikirleri bulmakta Stan Lee'nin büyük bir rolü olduğu kesin.

Stan Lee: Bir Karşılaştırma

Stan Lee'nin ölümü beklenmeyen veya şok edici bir olay değildi. Günün sonunda kendisi doksan beş yaşındaydı ve sağlığının bozulduğu az çok biliniyordu.

İnsanların yapmayı sevdiği karşılaştırmalardan bir tanesi, Stan Lee'yi modern dönemin Walt Disney'i olarak göstermek. Yarattıkları karakterlere ve içinde buldukları sektörlere bakıldığında, bu karşılaştırma aslında gayet makul gözüküyor.

Tabi bu karşılaştırmaların herhangi bir anlamı olup olmadığını uzun süre tartışabiliriz. Ama özellikle Stan Lee'yi çizgi romanlarla ilgilenmeyen birisine anlatırken, ben tamamen farklı bir karşılaştırma kullanmayı tercih ediyorum.

Bana göre, Apple ve teknoloji için Steve Jobs neyse, Marvel ve belki bütün çizgi roman dünyası için, Stan Lee de az çok buydu. Bu karşılaştırma, özellikle ikisinin "hayranlar" arasında sahip olduğu konumu da biraz düşününce daha mantıklı hale geliyor.

Steve Jobs yaşamış en önemli bilgisayar programcısı, en iyi ürün tasarımcısı veya döneminin en büyük vizyoneri miydi? Muhtemelen hayır. Bu alanların hepsinde ondan daha ön plana çıkan kişiler bulabilirsiniz. Ama şu bir gerçek – Steve Jobs'un iyi fikirleri vardı ve bunları dünyayla paylaşmak konusunda ciddi bir yeteneğe sahipti. iPhone'un başarısında kim daha fazla pay sahibi? Dokunmatik ekran kullanma tecrübesini bambaşka bir seviyeye taşıyan mühendis ve tasarımcılar mı? Yoksa "stylus" kullanmayı her koşulda

reddeden, bu teknolojiyi talep eden ve bu fikri o meşhur konuşmasında dakikalar içinde herkese “satan” Steve Jobs mu?

Herkesin bu soruya verdiği cevap farklı olabilir. Ama Stan Lee – Jack Kirby – Steve Ditko üçlüsü arasındaki iş bölümü ve Stan Lee’nin asıl “başarılı” olduğu nokta da benzerdi.

Stan Lee’nin birkaç sene önce verdiği bir röportajdan, Marvel içindeki konumunu anlattığı birkaç cümle:

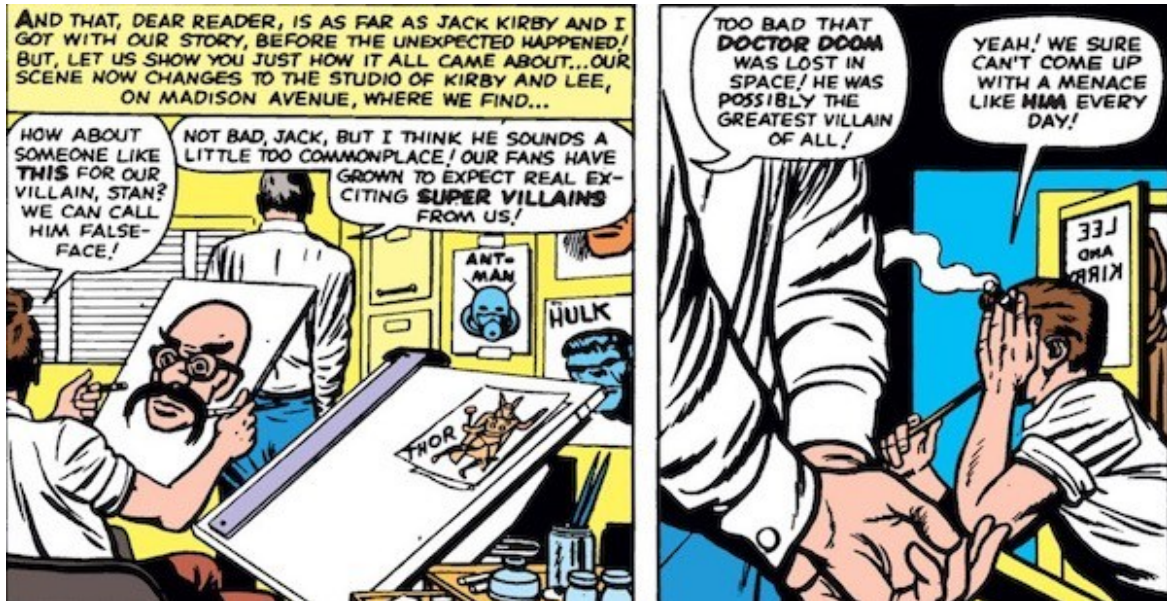
I HAVE NO STANDING AT MARVEL WHERE I DECIDE WHAT PROJECTS GET MADE OR WHO GETS HIRED, AND CERTAINLY NONE AT DISNEY, WHICH NOW OWNS MARVEL. I’M A GUY THEY HIRE AS A WRITER OR PRODUCER AND ALSO TO GO TO CONVENTIONS AND DO THINGS LIKE THAT. MOSTLY I’M JUST A PRETTY FACE THEY KEEP FOR THE PUBLIC.

MARVEL’DA HANGİ PROJENİN YAPILIP YAPILMADIĞINI VEYA KİMİN İŞE ALINDIĞINI BELİRLEMEK GIBİ BİR YETKİM YOK; ŞU ANDA MARVEL’İN SAHİBİ OLAN DISNEY’DE İSE HIÇ YOK. BEN BİR YAZAR VEYA YAPIMCI OLARAK İŞ VERDİKLERİ, VEYA FUARLARA VE BENZERİ ŞEYLERE GÖNDERDİKLERİ BİRİSİYİM. ASLINDA SADECE HALK İÇİN EL ALTINDA TUTTUKLARI GÜZEL BİR SURATIM.

Eh, “pretty face” ifadesini çevirmek pek kolay değil.

Stan Lee’nin Marvel ile ilişkisi yalnızca 2010’lu yıllarda değil, 1970’lerden sonra genel olarak bu şekildeydi. Ve tabii pek çok açıdan, kendisi de bu role çok uygundu.

Aşağıdaki panele bir göz atın:

Jack Kirby, sıkıcı ve klişe kötü adam “False Face”i yaratırken, Stan Lee bunu bayağı buluyor, kendilerinden daha yüksek bir standart bekleyen “hayranlarının” isteklerini savunup, daha “heyecan verici” bir kötü karakter kullanmak istiyor.

Bu panel Fantastic Four serisinin onuncu sayısından – Stan Lee ve Jack Kirby’nin bir Marvel çizgi romanında doğrudan karşımıza çıktığı ilk sahneler...

Eğer yazıda bu noktaya kadar gelip, bir de üzerine Marvel Metodu yazısını incelemiş olan bir kullanıcımızdan biriyseniz (!) buradaki önemli detayı da yakalarsınız: Muhtemelen Jack Kirby bu panelleri çizdiğinde, diyalog kutuları boş şekilde Stan Lee’nin önüne gitmiş, Stan Lee bunları “uygun şekilde” doldurmuştu...

Son Notlar

Marvel çizgi romanları okumayı sevip, Stan Lee’nin hayatını kaybetmesine üzülmeyen birisi olmuş mudur bilmiyorum.

Elbette hayatta başımıza ne geleceğini ve ne gibi beklenmedik olaylarla karşılaşacağımızı bilmemiz mümkün değil. Ama yaşı nedeniyle, çok büyük ihtimalle Stan Lee’nin öldüğü günü göreceğimi tahmin ediyordum. Hatta, dört – beş yıl önce, bu yazıda sık sık bahsettiğim Stan Lee Özel Dosyasını yazarken kelimelerimi çok dikkatli seçtiğimi, o öldükten sonra “hoş karşılanmayacak” bir şeyler yazmamak için uğraştığımı hatırlıyorum.

Bu yazıyı yazarken, geri dönüp oradaki yazıları da okudum. Birkaç dilbilgisi hatası düzeltmek ve yazıları sitenin yeni haline uygun hale getirmek dışında pek bir düzenleme yapmadım. Hem orada, hem de bu yazıda Stan Lee ile ilgili yazdığım şeylerin – eğer böyle bir kelimeyi kullanmak mümkünse – nesnellığe yakın olduğuna inanıyorum. Herhalde Stan Lee’nin çok büyük hayranı olan birisi yine de bunların yazılmasına öfkelenenecektir, ama niyetimi elimden geldiğince açıklayabildiğimi düşünüyorum.

Stan Lee, Marvel Comics için önemi abartılamayacak bir kişiydi. Bu kendisine atfedilen şeylerin bir sonucu mu, yoksa farklı gerekçelerin mi – belki de ölümünden sonra bunu tartışmanın çok bir anlamı yok. Yine de, bu yazıda elimden geldiğince bu konularla ilgili de bir şeyler yazmaya çalıştım.

Çizgi roman tarihi açısından Jack Kirby – Steve Ditko ve Stan Lee arasındaki “Marvel’ın başarısının en büyük sorumlusu kim?” sorusu hep ana ilgi alanlarımdan bir tanesiydi. Bu kişisel olarak benim için önemli bir konu. Bu yüzden, Stan Lee’yi bu sorulardan bağımsız olarak düşünmem çok kolay değil – konuyla gerçekten ilgilenen kişiler için de olmaması gerektiğini düşünüyorum.

Buna karşın, Stan Lee’nin öldüğünü öğrendiğimde ilk hissettiğim bunların tamamından bağımsız bir üzüntü oldu.

Üzüntü derken yine internetin farklı yerlerinde karşınıza çıkmış olabilecek aşırı trajik şeylerden bahsetmiyorum. Stan Lee’nin ölümünden sonra, kısa bir süre önce babasını

kaybetmiş bir gencin yazdığı bir mesajı okudum. Yirmi yaşındaki kız arkadaşı, babasının ölümüne fazla aldırmamış, bir iki destek sözcüğü dışında çok bir üzüntü belirtisi göstermemiş. Stan Lee öldükten sonra ise yaklaşık altı saatlik bir ağlama nöbetine girmiş. Mesajı yazan kişi, kız arkadaşıyla bununla ilgili kavga ettikleri için kötü adamın kendisi olup olmadığı yönünde fikir almaya çalışıyordu...

Çok duygusal bir insan olduğumu iddia etmiyorum, ama tanımadığınız birinin ölümüne saatlerce ağlayarak tepki vermek bana biraz tuhaf geliyor. Bununla birlikte, ünlü birinin ölümüne üzülmeyi anlayabiliyorum. Burada belki de bizi asıl üzen tanımadığımız birinin ölümü değil, kendi geçmişimizde o kişiyle özdeşleştirdiğimiz anılar ve geride bıraktığımız zamana duyulan bir özlem oluyor. Gerçek bir yas duygusundan ziyade, ani ve şiddetli bir nostalji hissi.

Stan Lee'nin çizgi roman yazdığı döneme nostalji hissedebilecek kadar yaşlı değilim. Lee, Ditko ve Kirby ortaklığında üretilen çizgi romanları "çocukluk"tan çok sonra, çizgi romanla ciddi şekilde ilgilenmeye başladıktan sonra, ayrı bir merak olarak okudum.

Ama Stan Lee'nin öldüğünü ilk duyduğumda; ne onunla Kirby arasındaki çekişmeyi, ne yazdığı çizgi romanları, ne de Marvel için önemini düşündüm. İlk anda aklıma gelen, bunların hepsinden çok daha farklı bir şeydi.

Bundan epey bir yıl önce, tatil döneminde iki – üç ay kalmak için yazlığa giderdik. Bu tatillerde geceleri en önemli eğlencem, bavula sığdırabildiğim kadar çizgi romanı sırayla okumak olurdu.

Bir sene, sanıyorum yine bu yazlık sürecinden hemen önce, deli gibi para biriktirip 90'ların sonunda, 2000'lerin başında yayımlanan oldukça kalabalık bir fasikül seti almıştım. Haftalar boyunca evde yere düşen madeni paraları bile toplamayı içeren, uzun bir para biriktirme serüveni – tabii hal böyle olunca, yazlığa giden çizgi romanlar da bunlar olmuştu.

Bu seriyle ilgili, iki büyük hayal kırıklığı yaşadım. Birincisi, setin içinden iki sayı eksik çıkmış, hikayenin en keyifli yerlerinden ikisi gitmişti. İkincisi, serinin ilk birkaç sayısından sonra başlayan Stan's Soapbox, kısa süre sonra yayından kalkmıştı. Sebebi sanırım Stan Lee'nin filmlerden elde edilen gelirler konusunda Marvel ile davalık olmasıydı, ama kronoloji tam uyuyor mu, bundan emin değilim.

Stan Lee'nin öldüğünü öğrendiğimde, bu seride Stan's Soapbox'un olmadığını fark ettiğim ilk sayıyı okurken hissettiklerimi hatırladım. Uzun yaşamı nedeniyle, Stan Lee 60'larda, 70'lerde, 80'lerde, 90'larda, hatta 2000'lerde ve 2010'larda çocuk olan pek çok çizgi roman okurunun asla unutmayacağı bir isim, onların çocukluğunun bir parçası olacak. Belki evrensel olarak hep iyi hatırlanmayacak, ama zannediyorum kendisinden sonra kimsenin de pek erişemeyeceği bu özelliğe her zaman sahip olacak.

Stan Lee'nin hayatını, yaptıklarını, yazdıklarını ve yarattıklarını düşünürken, onu bir çizgi roman yazarından çok daha fazlası haline getiren bu detayları da hatırlamak gerekiyor.